

РЕЗЮМЕТА НА ПУБЛИКАЦИИТЕ

на Стела Милчева Дончева

за участие в конкурса за академичната длъжност „професор“
при Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“

МОНОГРАФИИ

1. Дончева, С. Калъпи и матрици от българското средновековие (IX-XIV в.). В. Търново, 2015, 312 с.

Настоящата работа има за цел да представи един рядък тип паметници на българското средновековно ювелирно изкуство, каквито са калъпите и матриците - основата на производството на изделията от метал по това време. Намирането на подобен инструментариум на територията на България, доказва наличието на една много добре развита практика, осъществявана от професионално подготвени майстори, овладели до съвършенство всички страни на ювелирния занаят. Въпреки важната роля на калъпите и матриците в целия този процес обаче, те са сред по-рядко срещаните паметници не само у нас, но и извън пределите на страната. Ето защо, грижата за тяхното съхранение и опазване, още навремето, е била от съществено значение. Неслучайно сред богатите находки, включващи различни инструменти, се срещат и калъпи и матрици, старателно укрити и предпазени от чуждо посегателство. Намирането на качествени предмети там, където са ползвани по предназначение, е рядкост. Обикновено те са били отнасяни, заедно с най-ценното имущество, от техния собственик, често насилствено принуден да напусне дома си. Единствено в местата с продължителна дейност просъществували десетилетия, предимно в големите градски центрове, както и в някои случайно открити погребения, са намерени по-запазени и цели форми. Всички останали, обикновено са повредени и силно обезличени. Обща практика на златарите през средновековието е да отстъпват инструментите си на синове, приятели или наследници в занаята. Така например, наследството на John Colan от York, починал през 1490 г. съдържа лист със златарски принадлежности. Споменават се няколко вида чукове, калъпи, клещи, поансони, малка наковалня, везни и пили.

Примерите не са много, но достатъчни, което заедно с неоченимата и важна информация, която всеки един такъв предмет носи, е достатъчно основание да се предприеме една такава работа. Надявам се изследването на намерените по българските земи калъпи и матрици от епохата на средновековието се надявам да допринесе за изясняването тази проблематика и за обогатяването на познанията и представите за ювелирната практика по това време. Обобщеният поглед върху тези и други въпроси ще прецизира някои спорни и неясни моменти около датировката, предназначението и употребата на една част от включените в работата предмети. Вероятно някои от тях ще поставят и нови въпроси, което е и една от целите на настоящото изследване. Какъвто и да е резултатът смятам, че усилията си заслужават.

Изложението е представено в няколко раздела, подредени в хронологичен порядък, наложен от самите паметници. Тъй като в повечето случаи изделията нямат точна датировка, не е редно и поставянето на рязка времева граница между отделните периоди. Процесите и явленията са плавен преход и усъвършенстване на различни форми и практики, които често излизат извън рамките на едно столетие. Това от своя страна налага съобразяването на изложението, ако не с всички, то поне с по-значимите процеси и явления в това развитие. Ето защо всяка глава се състои главно от две части – в първата са представени калъпите, а във втората - матриците. Подобно разделение се обуславя не само

от датировката и от различния материал на изработка, но и от специфичната употреба и предназначение на тези пособия. Последният раздел засяга практическото приложение на средствата за производство на фона на традициите в занаята и естетическия вкус, характерен за епохата. В края са написани няколко заключителни думи, относно някои по-важни наблюдения и изводи, направени в хода на проучването. Важна част от цялата работата представлява каталога на паметниците. В него са упоменати основните характеристики на всеки един предмет, както и някои сходни примери. Изображенията са представени чрез фотоси и графичен изглед (възстановка) на тези, които не са добре запазени и от които липсват важни детайли.

2. Doncheva, S. *Metal Art Production in Medieval Bulgaria. Jewelry craftsmanship in Bulgaria at the Middle Ages. Lambert Academic Publishing, 2012, 161 pp. Saarbrücken.*

Технологията и археологическите находки подкрепят тезата за съществуването на организирана производствена дейност, която може да бъде представена в следните категории: Работилници; Инструментариум; Метали и сплави, Металургичен анализ; Технологичен процес. Предмет на първата категория е мястото, където се осъществява производствения процес - работилницата и връзката с останалите елементи в нея. Вторият етап разглежда отделните части - пещта, предпещното пространство, огнището и ямата за отпадна продукция. Установено е, че работилниците не са масивни конструкции, а временни съоръжения, използвани за сезонна работа. Резултатите от проучването на първите производствени комплекси в средновековна България показват, че предметите се произвеждат предимно от мед, медно-калаена сплав (бронз) и олово. Изливат се и изделия от сребърна сплав.

От всички инструменти, намерени в хода на проучването, най-голям дял имат тези, които са пряко свързани с процеса на леене. Леенето на метал е един от най-често използваните технологични методи за обработка на цветни метали. В процеса на проучване са намерени множество тигли (цели и фрагментирани), което свидетелства за строго запазената технология, която е останала непроменена като цяло до наши дни. Формата и конструкцията на тигелите допринасят в не малка степен за възстановяване на производствения процес. Спецификата на големия брой находки служи за доказателство, че са правени предимно малки предмети, за които не е било необходимо да се стопи и излее голямо количество метал. В производствения процес са използвани различни инструменти, различни по характер и употреба.

Повечето изделия, произведени в производствените комплекси, са направени от калаен бронз. Значителна част от предметите, служещи за модели, са отлети от олово. Качествата на този метал допринасят за използването му за модели и стандарт. Съставът на метала до голяма степен определя технологията, използвана за производство на изделия. Тези анализи потвърждават първоначалните ни предположения за химичния състав на медната сплав и доказват, че по-голямата част от изделията се изливат от оловен калаен бронз (Cu-Sn-Pb), като медта е с най-голям процент, докато тези от калай и олово варират. В повечето проби количеството олово надвишава 1%, което е условие, което трябва да бъде изпълнено, за да може сплавта да бъде класифициран като оловен бронз. Наличието на повече елементи предполага, че претопената сплав има различен произход. Това потвърждава един от основните източници на суровини, а именно използването и рециклирането на излезли от употреба бронзови изделия - практика, която е била широко разпространена в производството не само през средновековието, но в по-късни времена.

Процесът има следната последователност: създаване на модел; създаване на отливка; подготовка на разтопения метал за изливане в матрицата; изливане на метала в матрицата; извличане и почистване на отливката. Наличието на шевове или следите от изглаждане след изливането на разтопения бронз са неоспоримо доказателство за предпочитанието на

двойните леярски каси. Всичко показва, че производството на художествен метал е много добре организирано и е отговаряло на всички изисквания на този занаят.

3. Дончева, С. Производството на художествен метал в България през X век (по данни от производствените центрове в околностите на Преслав). Фабер. Велико Търново, 2021.

Предмет на изследване е богатата колекция от ремъчни гарнитури, постъпила от археологическите проучвания на трите центъра за производство на художествен метал от ранното българско средновековие в близост до Преслав – при Новосел, Златар и Надарево. Находките на ремъчни гарнитури в трите центъра са най-многобройните и масово произвеждани изделия, чиито брой досега надминава 3000. Заедно с тях са разгледани и находките от производствените центрове, постъпили в музейните колекции, преди началото на разкопките. Това се отнася, преди всичко за третия производствен център при Надарево, Търговишко.

Изследването има за цел да проучи производството на художествен метал в ранносредновековна България въз основа на многобройната продукция от коланни гарнитури, събрана в резултат на 20-годишните проучвания на първите известни специализирани центрове за металопластика. В резултат на археологическите разкопки от 2004 до 2009 г. беше проучен първият център – този при Новосел, Шуменско. От 2007 г. до настоящия момент, с кратко прекъсване, се проучва вторият производствен център при Златар, Преславско. Центърът при Надарево, Търговишко е частично проучен през 90-те години в рамките на един сезон. Количеството находки в НИМ и музейните колекции от цяла Североизточна България, доказват съществуването на мащабно и организирано производство, паралелно с това на другите два комплекса.

Цел на изследването е също наборният пояс да бъде представен, като единна и строго организирана композиция, съставена от отделни и свързани в морфологично, технологично и стилово съотношение детайли (тока, крайници, апликации) – елементи на украсения кожен ремък. Голямото количество предмети са добра основа в тази насока. Към това са прибавени многобройните находки от проучвания извън страната, открити в синхронни култури и доказващи ролята на украсения колан в средновековния костюм по това време. Представен във връзка с останалите принадлежности към коланния набор, както и с оглед на стиловите особености на съставните елементи по него, наборният пояс маркира етнокултурна принадлежност. Динамиката на евразийската мода на украсения колан илюстрира поэтапната смяна на една композиционна схема с друга, повлияна от традициите на конкретната общност и популярността на композитния пояс.

Поставените цели са свързани с решаването на следните задачи:

1. Да се представи в сравнителен план богатата гама от коланни детайли, намерени на мястото на тяхното производство. Да се изработи обща композиционна схема, обединяваща видовото многообразие от изделия, подчинена на функционалното разделение между тях, в зависимост от позицията в поясния набор – токи, коланни краища, апликации.
2. Да се направи опит за реконструкция на поясния набор по находки от производствените центрове, подчинена на орнаменталния стил и паралели от датирани обекти в страната и извън нея. Да се посочат и обосноват възможните варианти в рамките на всеки един реконструктивен ред и да се илюстрира графично и в мащаб техния вид.
3. Да се анализират най-важните изследвания на елементния състав на избрани образци от находките от трите производствени центрове, по т.нар. РІХЕ-метод, проведени в лабораторията на Института за ядрени изследвания Atomki, Дебрецен, Унгария. Да се разгледат специфичните особености на металите и сплавите, които влизат в техния състав. Резултатите да бъдат представени в табличен и графичен изглед и да се открият основните акценти в тях.

4. Да се установи произхода и пътя на суровината до производствените центрове на базата на сравнителен анализ на резултатите от изследването на елементния състав в рудни източници и находки от работилниците. Да се представят историческите и археологическите сведения за наличието на суровинни бази и тяхната металургична разработка, основана на известията за най-големия и дълго просъществувал регион за добив на медни руди, какъвто се явява Бургаско-Странджанският регион – основен източник на метал от праисторията до новото време за региона.

5. Да се представи целият набор от ювелирен инструментариум, намерил приложение в производството на художествен метал, като се изясни неговото практическо приложение с анализ на техническите параметри, които носи всяка група инструменти и аналогичните примери със сходни предмети от близки култури. Да се потърсят паралели сред съвременния набор от ювелирни и ковашки инструменти и да се анализира тяхната употреба.

6. Да се проучи технологията и отделните етапи в производството на художествен метал по данни от най-многобройната група находки, каквито се явяват коланните детайли, съставляващи 80% от цялата продукция на производствените центрове. Отделните практики да се разгледат в контекста на развитието на ювелирния занаят във времето и да се приведат изворови данни, представящи неговото многообразие.

7. Да се представи богат изобразителен материал, илюстриращ основните обобщения по темата и представящ типологичното многообразие на находките; сред които изображения на сходни предмети от синхронни култури; реконструкции на коланни гарнитури по данни от проучени археологически обекти; таблици и графики с резултати от елементния анализ на отделни и групи изделия от трите производствени центрове.

Хронологическият обхват на темата е първата половина и средата на X в., времето на най-масовото и организирано производство на художествен метал в ранносредновековна България. Източници на информация са находките от производствените центрове, аналогичните предмети, намерени в синхронни по време археологически обекти у нас и извън страната, изворови данни за металургичното производство през средните векове и технологията на художествения метал; изворови данни за композицията и елементния състав на металните изделия в античността и средновековието; физични и химични свойства на металите и сплавите; техническа и функционална характеристика на ювелирния инструментариум.

Публикации. Тематични направления

А. Култова архитектура и ритуал

4. Дончева, С. Точните науки в средновековната християнска архитектура. – В: Журнал за исторически и археологически изследвания, 1, 2013, 40-54.

Личните ми наблюдения над математическите зависимости и геометричните отношения предимно в градежите на храмовете от ранното средновековие, а впоследствие и над покъсния период, показват съвършеното овладяване и приложение едновременно на принципите на пропорционалността и модулните отношения. Геометричните построения и числените зависимости произлизат от плана на съоръженията, въз основа на които са предложени примерни възстановки на обема на някои от тези постройки. Отделните конструктивни елементи са кратни на изходен размер, приет за оразмерителна единица, от който произхождат всички останали елементи. Изходният размер е ширината на наоса при базиликите, която пък се явява страна на подкуполния квадрат при кръстополните храмове. При изследването на оразмерителните отношения на храмовете от българското средновековие се наблюдава сходство в принципите на построения, изразяващо се в подобна геометрична система (на основата на ширината на наоса). Най-често срещаната геометрична пропорция е на златното сечение (т.е. деление на отрязък в средно и крайно

отношение. Постоянната пропорция на тази система образува низходяща или възходяща прогресия, която свързва в едно всички елементи на зданието – от най-големите до най-малките. При нагледното геометрично изразяване на ирационалните отношения и сложните на пръв поглед построения се достига до система от квадрати и окръжности, които се очертават с помощта на пергел или въже с две колчета. Основна единица бил малкият лакът, който се получавал от големият лакът. Основен планировъчен и конструктивен модул при построението е вътрешната ширина по отношение на която се изразяват с прости числа основните елементи на сградата. Така архитектурното пространство се включва в архитектурния обем, а пропорцията – в съразмерността.

5. Дончева, С. Култовите постройки в езическа България – идейно-пространствена реконструкция. – *Исторически*, 8, 2015, 15-25.

Настоящата работа е опит да се потърси пространствен и материален изглед на езическия храм със средствата и възможностите, които предоставят съвременните технологии. Реализацията на този замисъл се основава на резултатите от археологическите проучвания и графичните възстановки на неговия обем.

Солидната основа са архитектурните планове, точното техническо заснемане и обемно-пространствените възстановки. Те са изградени върху законите на хармонията и геометрията и върху установени в практиката пропорционални отношения и зависимости. Пример за подобен подход са представените в настоящата работа графични и триизмерни реконструкции.

6. Дончева, С. Идейна планировка в култовата архитектура на ранното християнство. – В: *Преславска книжовна школа*, Т. 18, 2018, 321-341.

Пропорциите са в основата на всяка хармонична установена архитектурна композиция, реализирана с конкретна цел и подчинена на определена идея. Да създадете план, означава да дефинирате концепцията. В ранната християнска архитектура идеята е да се създаде пространство за материализиране на невидимата божествена атмосфера за християните, които са се обърнали. Тъй като архитектурата функционира и по математически стандарти, но също така е пластична фигуративност форми и идеи - най-пълно в състояние да отговори на изискванията и изискванията на новата духовна атмосфера с течение на времето след официалното признаване на християнството през IV век.

В настоящата работа са направени метрични анализи на двадесет сгради от ранното средновековие. Целта е да се обхванат почти всички големи центрове, където са издигнали такива паметници. Сравнителното изпълнение на схемите за планиране и геометричното оразмеряване върху тях показват сходства и някои разлики, които се дължат повече на практическото приложение на елементите на плана на място, отколкото на основните принципи на проектиране. Акцентира се върху базиликалните сгради, които са най-многобройните съоръжения, построени след приемането на християнството като официална религия на империята. От краткия преглед на принципите за оразмеряване при изграждането на някои характерни паметници от ранното средновековие в основните области на Византийската империя става ясно, че основните етапи в архитектурното развитие през този период във всички региони са еднакви, макар и изразени в различни форми. Отглежданите в България паметници от това време не правят изключение.

7. Дончева, С., Св. Русев. Архитектурна реконструкция и 3D проект на средновековния комплекс в Абритус. – В: *Известия на РИМ-Разград*, Т. 2, 2016, 383-396.

Проведените през последното десетилетие археологически проучвания в източната част на Абритус доведоха до разкриването на представителен храмов комплекс от периода на ранното средновековие. Той се състои от голяма трикорабна едноапсидна базилика с

триделен притвор и атриум и от малка базилика със скъсени пропорции, разположена северно от големия храм. Двете сгради са свързани конструктивно с три междинни помещения. Проектирането и изграждането на комплекса е осъществено на един етап, в края на X в., непосредствено след 971 г. и завладяването на североизточните български земи. Незначителните разлики между измерените от плана размери и получените от изчисленията доказват, че Базилика No 1 е оразмерена и построена спрямо зависимостите на златното сечение и неговите производни. Възстановката във височина се основава на зависимостите в плана. Оразмеряването на малката базилика не е с пропорционалните зависимости на златното сечение. Планът е построен спрямо елементарните геометрични отношения, основани на квадрата и неговите производни – последователно приравнени към страната на квадрата, диагоналът $\sqrt{2}$ и производният от тях ред $\sqrt{2}$, $\sqrt{3}$, $\sqrt{4}$. Всички тези усилия завършват с успех, както е в конкретния случай, само защото още от самото начало се стъпи на солидната основа на архитектурните планове, точното техническо заснемане и обемно-пространствените възстановки, изградени върху законите на хармонията и геометрията на установени в практиката пропорционални отношения и зависимости. Пример за подобен подход са представените в настоящата работа графични и триизмерни реконструкции на средновековния комплекс в Абритус.

8. Дончева, С. Метричката система и пропорционалност в раннехристиянската архитектура. - In: Tyrageia, Vol. XI (XXVI), Chişinău, 2017, 235-251.

Системата на пропорциите, която се среща в ранните християнски структури, базирана на квадрати и нейните „производни“ и се нарича „система от диагонали“. Едно от тези производни е делът на златното сечение, което е в основата на проектирането и изграждането на храмовете от този период. На практика всички се разделят на отделни сградни единици на базата на един модул. Първо установените основни аритметични зависимости и връзката им с геометрични конструкции като начална стойност е число. Чрез тригонометрични функции или пропорционален множител се изчислява друго измерение (дължина или височина), което винаги съвпада с действителните стойности, измерени от плана на сградата. За всички теоретици, които са строители и практики, изходна позиция е изграждането в равнината на основните схеми, както са изброени помежду си в квадратите. Страните на тези квадрати и техните диагонали служат като модули в процес на изграждане и ортогоналните елементи се премахват от плана. Височината на елементите, за да изразят цели кратни на модула. Нерационалните стойности доминират при определяне на ширината на получената структура, която се получава, чиято височина се извежда от плана.

9. Doncheva, S., B. Totev. Application of three-dimensional (3-D) design and animation in reconstruction of religious building. – In: Archaeology of the First Millennium A.D. Nomads and the autochthonous in the first millennium A.D. Bucureşti. Vol. IV, 2015, 587-600.

Целта на настоящата работа не е да анализира историята на развитие на църковната архитектура по нашите земи, а да спрем своето внимание върху съвременните методи за обемно-пространствена възстановка на тези постройки, които да дават максимално ясна представа за това как са изглеждали те в своята естествена среда. Като всяка реконструкция и представеният тук нов подход носи известна доза условност, която донякъде се компенсира от завидните възможности на самия програмен продукт. Аз смятам, че единствено съчетанието на модерния триизмерен дизайн с графично изпълнените архитектурно-конструктивни планове е пътят, водещ до изработването на прецизна и коректна възстановка на църковната сграда, която дава достатъчно реална представа за нейния облик. В подкрепа на тези съждения привеждам няколко примера за един такъв интердисциплинарен подход, сред които са скални църкви и класически християнски постройки от различни периоди.

10. Doncheva, S. *The Royal Institution during the Liturgy in Mediaeval Bulgaria*. – In: *Arhaeologia mileniului I p. chr.*, Vol. V, 2016, 283-308.

Развитието на литургичната практика през различните периоди от историята на Църквата е свързано с институцията на владетеля и по-специално с участието на императора в самия ритуал. Още през 6 век византийският обред става „имперски“, а като негов символ се появява „Св. София“, построена от Юстиниан (527-565 г. сл. Хр.). Всичко, споменато в тази статия е свързано с ролята, която институцията на владетеля е имала в литургията на Източната църква и значението, което е било отредено на участието на императора в литургичната акция. Промените, настъпили в църковния ритуал през Средновековието, не засягат по същество ролята на владетеля, а само променят мащаба и продължителността на участието му, в съответствие с цялостното минимизиране и концентриране на действието в новото пространствено размери на разгърнат храм. Приликата в ролята на владетеля в богослужебната практика и паралелите в особеностите на архитектурната среда потвърждават пряката приемственост на мистиците и богослужението от Византийската църква към Българската църква, което доказва значението на Константинопол за културното и религиозно развитие на средновековната българска държава.

Б. Производство и технология на художествения метал през Средновековието. Предмети на малката пластика

11. Дончева, С. *Нов център за производство на художествен метал в околностите на Преслав*. (Предварително съобщение). – В: *ИИМШ*, Т. 15, 2014, 54-64.

В резултат на археологическите проучвания се установи наличието на нов производствен център за художествен метал в околностите на Преслав наред с известните вече при с. Надарево, Търговишко и с. Новосел, Шуменско. Целият производствен комплекс е разположен на силно наклонена естествена тераса в местността „Мерата“, която отстои на 1,5 км северно от съвременното село Златар и на 9-10 км източно от Велики Преслав. Предварителните наблюдения показват, че комплексът при с. Златар е един от трите водещи центъра за производство на художествен метал в околностите на столицата Преслав през X в. Те са свидетелство за едно добре организирано ювелирно производство, съобразено с всички изисквания на тази дейност.

12. Дончева, С. *Сребърен пръстен-печат с митично същество от късното средновековие*. – *ИАИ*, XL, *In honorem professoris Димитър Овчаров*, София, 2012, 151-159.

Обект на настоящото съобщение е сребърен пръстен-печат, намерен на късносредновековното селище до с. Градище, Шуменско, (Шуменското плато) заедно с монети на цар Иван Александър (1331-1371). По форма и технология на изпълнение пръстенът наподобява споменатите паметници, но няма аналог (поне сред публикуваните и известни екземпляри досега) на изображението върху него. Конкретният случай може да се смята за изключение от традиционно установените норми и практики, защото в централната част на плочката на пръстена е врязано изображението на митичното същество химера. Така сребърният пръстен, представен тук, може да е изделие, както на някое византийско или западноевропейско ателие, така и на местен ювелир. Многобройните примери на достигнали до нас предмети с разнороден характер (каменна пластика, метал, керамика, кост), върху които има изображения на животни и митични същества правят напълно възможно тукашното му производство.

13. Дончева, С. *Източници на суровина в производството на художествен метал през X век*. – *Добруджа*, 30, 2015, 359-374.

Проучването на първия център за художествен метал при Новосел, Шуменско, което приключи наскоро с публикуването на монографично изследване на резултатите от него, дава възможност да се поставят някои важни въпроси, свързани с металургията през ранното българско средновековие. Добра основа за едно подобно наблюдение са резултатите, получени от спектралния анализ на предмети от производствения център при Новосел. От казаното дотук може сигурно да се твърди за наличието на няколко източника, по които е постъпвал цветния метал в производствените центрове. Единият от тях е под формата на слитъци, доставяни от споменатите региони. Не се изключва възможността за едновременното навлизане на бронз и от места, извън страната. Като се вземе под внимание обаче, големия брой находки, по-вероятно е основният източник на суровина да е местен. Втората линия, по която е постъпвал метал в работилниците е чрез рециклирането на излезли от употреба изделия и такива бракувани в процеса на производство. Намирането на немалко подобни предмети са убедително потвърждение за това.

14. Дончева, С. Две оловни иконки с християнски образи. – В: *Исторически*, 5, 2012, 68-72.

Предмет на настоящата работа са две кръгли оловни иконки (пандантиви) с врязани изображения от християнския пантеон. И двете са намерени на едно и също място - в околностите на гр. Смядово, на известното средновековно селище в м. Качица от периода X-XI в., намиращо се на ЮЗ от съвременния град. Иконките имат кръгла форма и еднакви размери – 1,5 см диаметър и 0,1 см дебелина. Изображенията са нанесени чрез натиск върху лицевата повърхност на меката оловна пластина, вероятно с матрица, което личи от заоблените им очертания. Върху първата иконка е нанесена фронтално изправена фигура на Христос в цял ръст с патриаршески кръст в лявата ръка, стъпил върху тялото на птица. Лицевата повърхност на втората иконка е заета от глава на светец във фас, разположена в средата. Очите са уголемени и бадемовидно извити, подчертани с плътни линии, над която вървят веждите. Нимбът в случая се заменя от самата кръгла форма на иконката, очертаваща като с мандорла образа. Предназначението на двете малки иконки може да бъде свързано с направата на инкрустации върху по-големи сборни предмети – икони, кръстове, храмов интериор, където са оформяни полета и рамки около централни мотиви и изображения.

15. Дончева, С. Бронзов пандантив с Богородица от Шуменско. - В: *Сборник есенни четения Сборяново. От находката до витрината. Т. 8 / 9, 2011-2012. В. Търново, 2013, 216-218.*

Настоящият паметник е намерен на едно от известните ранносредновековни селища от X-XI в. в околностите на с. Средня, Шуменско и понастоящем се намира в Средновековния фонд на музея в Шумен под No 23279. Откупен е заедно с предмети от производствения център в Новосел, но проучването на историята на находката показва, че не произхожда от там. Пандантивът е отлят от бронз, има кръгла форма и ухо за окачване в горния край. Върху лицевата му страна е нанесено изображението на Богородица в един не толкова традиционен тип – с ръце пред тялото, очертано с по няколко врязани линии. Рисунокът е силно схематизиран, като подробностите от лицето са най-общо предадени.

16. Дончева, С. Оловни модели за апликации от колекцията на РИМ-Шумен. – *Паметници, реставрация, музеи, 1-2, 2012, 34-41.*

Мястото на оловните модели в процеса на производство на предмети на дребната пластика се изясни до голяма степен след откриването и проучването на първите центрове за художествен метал в ранносредновековна България – тези при Новосел и Златар. Оказа се,

че те са една немалобройна и важна група сред останалите изделия, която носи богатата орнаментика на декоративната украса на всички изделия на пластиката. Нещо повече оловните и по-рядко бронзовите модели и готовите изделия са тези, по които са отливани металните предмети, в това число и изготвените от благородни метали. Тук са представени оловни модели от колекцията на Средновековния отдел на РИМ-Шумен, повечето от които нямат точен произход. Едно е сигурно обаче – тяхното наличие говори за съществуването на производствена дейност в близост до тяхното намиране.

17. Дончева, С. Леярски съдове от Шуменска крепост. – В: Известия на РИМ-Шумен, Т. 17, 2017, 63-76.

В резултат на продължилите близо 30 години археологически проучвания на Шуменска крепост са разкрити достатъчно свидетелства за съществуването на организирана производствена дейност в средновековния град и близката околност. Един от популярните занаяти е металолеенето - тясно свързан с изготвянето на ювелирни изделия. За упражняването на този занаят е бил необходим специален и богат инструментариум, включващ различни по вид и предназначение пособия. Такива са калъпите (от глина и камък) и леярските съдове – (поти и тигли. Именно на тази важна група неметални пособия каквато са леярските съдове от Шуменската крепост се обръща внимание в настоящата работа.

18. Дончева, С., Н. Николов. За въсьчните печати през Средновековието. – В: България в световното културно наследство. Шумен, 2014, 479-485.

В последните няколко години групата на единичните и двойни подпечатващи устройства, наричани в публикациите, печати, значително нарасна. Това въсьчност не са самите печати, а само приспособленията, с които се правели подпечатванията. В направените досега многобройни публикации и класификации се разглеждат само подпечатващите устройства, без да се обръща внимание на това как са нанасяни и съхранявани нетрайните въсьчни отпечатъци. Поставянето на този интересен проблем става актуален след намирането на няколко интересни предмета, представляващи малки метални кутийки за съхранение на такива въсьчни отпечатъци.

19. Дончева, С. Оловни медалиони от Разградско. – В: Известия на РИМ-Разград, Т. 1, 2014, 205-219.

Броят на медальоните от олово през последните години се увеличи значително и докато преди те се определяха в група на редките предмети, сега те са сред широко разпространените християнски символи от раннобългарския период. В настоящата работа се разглежда една група нови паметници, произхождащи от североизточната част на страната и по-точно от региона на Разград. Вниманието е насочено към общото представяне на различните сортове и по-специално производството и разпространението на медальоните.

20. Дончева, С. Бронзов реликвиарен кръст със Св. Никита. – В: Преславска книжовна школа, Т. 13, 2013, 343-349.

Настоящата работа е посветена на кръст-енколпион с изображение на военния светец Св. Никита Готски (ὁ ἅγιος Νικήτας) - един не особено популярен иконографски персонаж сред този вид паметници от ранното средновековие. Реликвиарът е с форма на латински кръст с издължено долно рамо и почти незабележимо леко разширение в края на останалите рамена. Образът, запълващ цялото пространство на кръста, е нанесен допълнително с резец. Светецът е изобразен прав, насреща, с вдигнати в молитвена поза ръце сред пламъци. Над главата има триредов врязан надпис “Ο ΑΓΠΙΟΣ ΝΗΚΙΤΑ”. Някои неточности в гравирването на надписа върху кръста доказва провинциалния характер на изделието.

21. Дончева, С. Антропоморфен амулет от Поповско. – В: Поломието – находки, събития, личности. VII и VIII национални научни конференции. В. Търново, 2016, 128-134.

Настоящата работа представя екземпляр от рядък тип антропоморфни амулети от времето на късната античност и ранното средновековие. Амулетът е бронзова отливка в двустранна леярска форма и представлява стилизирана мъжка фигура във фас с ромбовидна глава, извити ръце и крака с допрени пети. На територията на нашата страна са намерени още амулета, които нямат точно местонамиране. Най-много антропоморфни амулети са намерени в Северен Кавказ.

22. Дончева, С. Щрих към изкуството на клетъчния емайл през средновизантийския период. – В: Средновековният човек и неговият свят. Сборник в чест на 70-та годишнина на проф. д.и.н. Казимир Попконстантинов. В. Търново, 2014, 395-405.

Преградният емайл се явява в епохата на подем на византийската култура и изкуство. Пример за този подем е представения двустранен медалион с изображения на Христос Пантократор и Богородица Агиосоритиса, намерен близо до Преслав, на брега на язовир Винаца. Всички особености на медалиона – изобразителен репертоар, начин на изпълнение, техника на изработка и аналогични примери дават основание той да бъде отнесен към втората половина на XI – началото на XII в. Медалионът е изцяло византийско произведение на изкуството от края на XI – началото на XII в., изпълнено в някое столично ателие. Той е отглас на високия стил на епохата, съчетаващ строгостта на типа и чистите тонове с едно изящно изпълнение.

23. Дончева, С. Един рядък тип оловни кръстове от българското средновековие. – В: Сборник Есенни четения Сборяново. От находката до витрината. Т. 10, 2013, 76-81.

Целта на настоящата работа е скромна и се изразява в популяризирането на един по-рядко срещан тип кръстове с представянето на подобен предмет, намерен във Външния град на Плиска. Кръстът е едностранен, изрязан от оловна пластина, с отвор за окачване в горния край. Интерес представлява неговата форма и декорация. Той е с шест хоризонтални рамена, разположени съответно в горната и долната част и средата. Отличието от известния тип кръстове с шест рамена е, че при настоящия вертикалното рамо не излиза извън напречните рамена в двата края, при което шестте рамена се образуват от напречното хоризонтално рамо.

24. Дончева, С. Бронзова матрица с изображение на Архангел Михаил. – В: Известия на НАИМ, XLIII, 2016, 423-430.

В настоящата работа е представена бронзова матрица за изготвяне на релефни апликации с образа на архангел Михаил, намерена близо до с. Лозарево, Бургаско (Обр. 1). Върху лицевата страна във висок релеф е нанесен образът на архангел Михаил. Изображението е силно схематизирано, без забележими подробности от главата и облеклото, което се дължи на следите от продължителна употреба. Времето на производство и употреба на матрицата сигурно се определя в XIII–XIV в., от намерените с нея византийски монети, сред които е и една монета на Константин Асен (1257-1277). Матрицата е била предназначена за изготвянето на тънки метални релефни изображения от златни, сребърни или медни пластини. Готовите изделия са били апликирани на процесийни кръстове, реликварии, обкови на икони и книги.

25. Дончева, С. Реконструкция на коланни гарнитури по материали от ранносредновековния център за металопластика при с. Златар, Преславско. – В: Преслав, Т. 7, 2013, 152-170.

Постепенното натрупване на разнообразие от форми и украси, особено сред апликациите (най-многобройната група изделия), води до въпроса за тяхната конкретна употреба. Предназначението им, най-общо казано, за изработването на коланни и сбруйни гарнитури не буди съмнение. Интерес представлява по-скоро пътя, който се изминава, за да се получи едно завършено изделие. Отделните етапи са свързани с подбора и разпределението на елементите, броя и съотношението между тях, монтирането и окончателното оформяне. Поглед в тази насока е и настоящата работа, имаща за цел да предложи няколко опита за реконструкции на коланни гарнитури, основани на избрани образци от разнообразния материал, намерен при центъра за производство на металопластика в Златар.

26. Дончева, С., Н. Николов. Група късносредновековни заключващи устройства. – В: Историкии, т. 6, 2013, 69-73.

Настоящата работа има за цел да представи няколко еднакви заключващи устройства, намерени заедно с късносредновековна керамика от XIII-XIV в. в Шуменско. Механизмът на заключване е изцяло запазен в една от ключалките. Много е вероятно представените ключалки да са съществували паралелно с други по-големи и сериозни заключващи механизми. Основното предназначение на тези катинарчета, както и на другите подобни устройства е да удостоверяват сигурността и неприкосновеността на съдържанието.

27. Дончева, С. Матрица за накити с растителна украса от ранното средновековие. – ГНАМ, (Сборник в чест на Виолета Вълкова-Нешева), Т. 13, 2016, 255-258.

Преди няколко години в Средновековният фонд на РИМ-Шумен беше откупен един рядък предмет от групата на матриците за производство на накити. Матрицата е намерена в околностите на Преслав. Отлята е от бронз, има полусферична форма с плътен широк бордюру в долния край и релефна украса от петлистна розета, разположена по останалата работна част. Нейното предназначение се свързва с изковаването на украси (копчета), които са използвани за декорацията на дрехи от меки материи (плат), носени по всяка вероятност от по-заможните кръгове в обществото. Орнаментиката и сходните примери отнасят матрицата към IX-X в.

28. Дончева, С., Н. Николов. Средновековен бронзов пръстен с изображение на Горгона Медуза. – В: Историкии. Т. 7, 2014, 43-47.

Сред сюжетния репертоар на митологичните изображения от българското средновековие е и образът на Горгона Медуза. Изображенията на Горгона Медуза не са много на брой, но са достатъчни да покажат проникването на византийската образност, част от която е и митологичното древногръцко наследство. Ние считаме, че представеният бронзов пръстен е дело на столично византийско ателие. Принадлежността му трябва да се свърже с личността на византийски сановник, пребиваващ в страната. Посочените примери на подобни пръстени от Коринт, както и стиловите особености на изображението предполагат неговата датировка в XI-XII в.

29. Дончева, С. Производството на сребърни украси в центровете за художествен метал в околностите на Преслав. – В: Градът в българските земи. По археологически данни. Сборник материали от Национална научна конференция, посветена на живота и делото на Вера Антонова 31 октомври – 1 ноември 2013. Шумен, 2014, 279-290.

Сред находките от производствените центрове за художествен метал се откроява група изделия от сребърна сплав, показваща богато разнообразие от форми и украси. Повечето от

тях са отливки, направени в леярска пръст по предварително изготвен модел, а три от тях са изготвени чрез изчукване върху матрица и впоследствие припоени и украсени с грануляция. Сред отлетите предмети са две токи, осем апликации и една обеца, а сред втората група са една обеца и две плочки за пръстени. Оправна точка в изследването дават резултатите от химичния анализ на сплавта, който е извършен в няколко лаборатории – при Археологическия институт и Института за ядрени изследвания и ядрена енергетика в София, където е приложен рентгено-флуоресцентен анализ.

30. Дончева, С. Метални покрития върху бронзови изделия от производствените центрове в околностите на Преслав. – Преслав, Т. 8, 2019, 339-354.

По-голямата част от предметите, постъпили в резултат на редовните археологически разкопки от центровете за металопластика в околностите на Преслав – при Новосел и Златар, са отлети от бронз по предварително отпечатан в леярска касичка модел. Има няколко групи изделия обаче, които се различават от общоприетата практика. Това са тези, отлети изцяло от сребърна сплав, няколкото оформени върху матрица и групата предмети с нанесено върху бронзовата основа бяло метално покритие. Именно последните са обект на внимание в настоящата работа. Предварителните наблюдения, изложени тук, се основават на анализите на малка част от изделията от тази група.

31. Бонев, Ст., С. Дончева. Ранносредновековен център за металопластика в околностите на Новосел, Шуменско (предварително съобщение за археологически разкопки за периода 2004-2006 г.). – В: Добруджа, 24-25, 2013, 189-200.

Статията представя предварителните резултати от археологическите разкопки на старобългарския център за производство на метални изделия до Новосел, Шуменско. В пороцеса на работа се разкриха две работилници с пещи и значителен брой метални изделия (апликации, коланни крайници, токи), инструменти, отливки, монети и други находки. Производственият център близо до Новосел се датира през X век.

32. Дончева, С. За един рядък тип токи от територията на средновековна България. – В: Плиска-Преслав, Т. 11, 2015, 395-400.

Предмет на тази работа е половина от бронзова тока с изображение на митологична сцена (Обр. 1). Подобна тока не е откривана досега на територията на нашата страна, а извън нея са известни само два екземпляра. Токата представлява бронзова отливка с едностранно релефно изображение на две срещуположно застанали птици в профил до висок евхаристиен съд. Запазена е само част от плочката на токата с едната птица и съда, както и ушите за шарнирното окачване на елипсовидната рама с езика. Изделието принадлежи към групата на токите с изображения на животни, разпространени на обширни територии, обхващащи Източното Средиземноморие, Северното Черноморие и Централна Европа. Сред малко популярните сцени са токите с християнска иконография, каквато е представената тук.

33. Дончева, С., Н. Николов. Токи с изображения на животни и митични същества от българското средновековие. – В: България в европейската култура, наука, образование, религия. Част. 1, 2015, 457-478.

Настоящата работа има за цел да представи една сравнително голяма колекция от нови и непубликувани до момента предмети – общо 16. Те принадлежат към групата на бронзовите токи с изображения на животни и митични същества и представят почти всички популярни и срещани типове – с изображения на лъвове, грифони, крилати коне, борещи се животни („терзание“), както и един, неизвестен досега тип по нашите земи – птици до евхаристиен съд. Създадени в ареала на византийската култура и повлияни от новия стил,

който се налага във византийското изкуство до края на X в., токите с митологични изображения се явяват продукт на различни ателиета. Паметниците имат широки хронологични граници – от края на VIII до края на XII- началото на XIII в. Основно обаче, те са популярни през X в. За токите, изготвени в България това е най-вече края на X - началото на XI в.

34. Дончева, С. Матрица за отпечатъци с изображение на птица. – В: Сборник Есенни четения Сборяново, Т. 11, 2014, 61-67.

В настоящата работа е представен рядък предмет на средновековното художествено творчество, свързан с производството на метални украси и това е много добре запазена бронзова матрица с изображение на птица. Върху работната повърхност е нанесено релефното изображение на птица в профил и ход наляво, с прибрани криле и права опашка със заострен край. От двете страни на главата ѝ минава лозова клонка (ластар) с извити листа и плодове (гроздове) в края под формата на триъгълници. Подобна матрица не е известна до сега от територията на България, но има сходни изображения по други паметници на металопластиката, керамиката, стенописите и ръкописите.

35. Дончева, С. Късносредновековна бронзова матрица с изображение на архангел Гавраил. – В: Преславска книжовна школа, Т. 15, 2015, 406-411.

В настоящата работа е представена бронзова матрица за изготвяне на релефни апликации с образа на архангел Михаил, намерена близо до с. Лозарево, Бургаско (Обр. 1). Върху лицевата страна във висок релеф е нанесен образът на архангел Михаил. Времето на производство и употреба на матрицата сигурно се определя в XIII–XIV в., от намерените с нея византийски монети, сред които е и една монета на Константин Асен (1257-1277). Матрицата е била предназначена за изготвянето на тънки метални релефни изображения от златни, сребърни или медни пластини. Готовите изделия са били апликирани на процесийни кръстове, реликварии, обкови на икони и книги.

36. Дончева, С., Ц. Дражева. Два калъпа за накити от средновековната крепост Акве калиде – Терма в Бургаски минерални бани. – Известия на Бургаския музей. Т. V. В памет на Цоня Дражева. Бургас, 2015, 140-144.

Предмет на тази статия са две каменни калъпа, открити от екипа на нашия колега и приятел Цоня Дражева при редовни археологически разкопки на античната и средновековна крепост Aquae Calidae Therma в Бургас през 2009 и 2012 г. И двете форми са изработени от шиста. Датировката на двата калъпа се определя от естеството на изображенията и археологическия контекст на находката, свързан с 13 век. Хронологията се поддържа от подобните калъпи, намерени на синхронни обекти.

37. Дончева, С. Железни кръстове от Шуменска крепост и околността – ИИМШ, 18, 2019, 206-216.

Групата на железните кръстове бележи не по-малко разнообразие по отношение на форми, размери и предназначение, спрямо тези, изработени от медна сплав и благородни метали. Това проличава от представените тук кръстове, повечето от които произхождат от Шуменска крепост. Тяхната датировка е от 30-те години на XI до края на XII в. Към тази група прибавяме още 15 кръста. Различията между тях са свързани със специфичното предназначение. Ето защо, представените в настоящата работа предмети са обособени в три групи. В настоящата работа предметите са представени условно в 3 групи.

38. Дончева, С. Златен пръстен-печат от късното Средновековие с изображение на двуглав орел и монограм на Палеолозите. – В: Великите Асеневици. В. Търново, 2016, 484-487.

Предмет на настоящата работа е късносредновековен пръстен-печат, намерен на крепостта Овеч, Провадийско. Интерес представлява украсата по халката. В двата края, до плочката на пръстена, са очертани кръгли медалиони (щитове). Единият е запълнен с геометрична украса от начупени преплетени линии наподобяващи свастика, а в другия е поместен монограма на Палеолозите. Местоположението на монограма на Палеолозите определя принадлежността на пръстена. През XIV в. и двата символа (двуглавият орел и монограма на Палеолозите) се превръщат в израз на владетелско достойнство и реална власт при висшите сановници.

39. Дончева, С. Сребърен пръстен с растителна украса от късното средновековие. – В: Проблеми на изкуството, 3, 2016, 59-61.

Настоящата работа е посветена на един предмет на късносредновековната металопластика, намерен на Шуменското плато. Представлява масивен сребърен пръстен с позлата с врязана ниело растителна украса върху плочката. Особеност на предмета е недовършената украса в ромбовидното поле в средата на пръстена. Определянето на тези предмети, произхождащи от територията на страната и извън нея, като сфрагистични паметници, продължава да предизвиква изследователския интерес и да поражда научни дискусии. Една част от изделията са именно такива, т.е. пръстени-печати, но немалко са и тези, използвани само за накити. В тази връзка считам, че настоящият пръстен е носен като накит и не е имал функциите на подпечатващо устройство.

40. Дончева, С. Средновизантийска оловна евлогия от околностите на Дръстър. – В: Владетел, държава и църква. Сборник в чест на 60-годишнината на проф. Пламен Павлов. Част 2. В. Търново, 2020, 130-138.

Предмет на настоящата работа е двустранна оловна евлогия с изображения на св. Константин и св. Елена до Животворящия кръст и евангелската сцена Благовещение. Иконографските особености на изображенията върху двустранната оловна евлогия отнасят нейната датировка към средновизантийския период от края на X до началото на XII в. Предполага се, че настоящата евлогия е носена като медалион пред гърдите. Попаднала в околностите на средновековния Дръстър тя свидетелства за популярността на поклонническата практика не само на Изток, в Светите земи, но и във византийската столица през X–XI в., време когато Константинопол се утвърждава като важен поклоннически център, където са били съсредоточени най-много християнски реликви.

41. Дончева, С., Н. Николов. Наблюдения върху една група пръстени с пожелателен надпис. – Юбилеен сборник в чест на 70-годишнината на проф. д-р Стоян Витлянов. 4 in Honorem. Tempus fugit. Шумен, 2017, 112-118.

Предмет на изследване са една група пръстени-печати с пожелателен надпис, които представляват кръгли плочки с гравирана птица и кръгов молитвен надпис в позитив на гръцки език: “+KE BOHON TON EXONTA ME” – “Господи помагай на този, който ме носи”. До сега са известни три подобни предмета, два от които произхождат от Преслав и един най-общо от Северна България. Към тази група добавям още една подобна бронзова плочка, намерена при производствения център в Надарево. Оказва се, че тя е единственият предмет със сигурна среда на намиране до сега. Обикновено плочките се определят във втората половина на IX в., но след намирането на тази при Надарево, датировката трябва да

се разшири и изтегли към средата на X в., когато е времето на функциониране на производствения център.

42. Дончева, С. Производство на пръстени с изображения на пауни през X век. – В: Преславска книжовна школа, Т. 17, 2017, 328-331.

По време на продължилите години наред системни археологически разкопки в Новосел се събра една значителна група бронзови плочки с кръгла форма, релефен ръб с насечки по очертанието и релефно изображение на птица (паун) в ход наляво. Сред групата предмети се нарежда един качествен оловен модел и няколко бронзови отливки, повечето от които бракувани изделия – с нарушена лицева повърхност и пропорции. Тяхната големина и форма много наподобяват на плочки за единични печати, което беше и първоначално предположение за тяхната употреба до момента, когато във фонда на музея не постъпи един изцяло запазен подобен предмет, отлят от сребърна сплав. Върху него е представено същото изображение, което по безспорен начин доказва конкретното предназначение на кръглите плочки, а именно за пръстени-печати. Наличните данни засега показват, че са изготвяни предимно в Новосел, откъдето произхождат всички разгледани предмети, включително и оловния модел.

43. Дончева, С. Алхимията – наука, философия или магия? – В: Историкии, Т. 10, 2019, 22-33.

Алхимията – наука или философия? На този въпрос точен отговор не може да бъде даден. Някои считат алхимията за древна окултна наука, изучаваща металите. Други – философско учение за строежа на света. Психологизмът вижда в нея първите опити за проникване в тайните на безсъзнателното. Алхимията е философия и практика, която съдържа едновременно наука и мистицизъм. Тя е възприета от съвременната химия и модерната психология. Алхимиците се възприемали като посредници между материя и дух и между органична и неорганична материя. Процесът на превръщането на металите намира аналогии с психологическата и духовната трансформация.

44. Дончева, С. Оловна икона (евлогия) с Благовещение. – В: Преславска книжовна школа, Т. 16, 2016, 261-266.

Предмет на настоящата работа е едностранна оловна икона със сцената Благовещение. Намерена е заедно с няколко анонимни византийски монети в околностите на Шумен. От съществено значение е предназначението на изделието. Изображенията са врязани, а не релефни, липсва халка за окачване, има и разлив на метал по края. Тези особености отнасят оловната икона по-скоро към групата на моделите, отколкото към тази на готовата продукция. Това се потвърждава и от огледалното изображение на сцената. Датировката на оловния модел е в XI-XII в., което се потвърждава и от намерените с нея византийски фолиси.

45. Дончева, С. Оловни прорезни коланни краища от региона на Разград. – В: Сб. „Културното историческо наследство – памет за бъдещето“. 130 години музейно дело в Разград. В. Търново, 2019, 429-436.

Напоследък броят на прорезните ажурни краища значително нарастна, което изяснява ареала на тяхното разпространение и употреба. Такива предмети се намират само на територията на България. Потвърждение за техния местен произход и употреба са и настоящите оловни накрайника от региона на Разград. Основно разпространението на оловните плътни накрайници се отнася към IX в. и по-скоро средата и втората половина на IX – първите десетилетия на X в.

46. Дончева, С. Колекция прорезни оловни накрайници от РИМ-Шумен. – В: Приноси към българската археология. Т. VIII. В памет на Ирина Щерева. София, 2018, 207-214.

В последно време броят на прорезните коланни краища, намерени на територията на България и главно в нейните североизточни предели, значително се увеличи. Отделна група сред тях са оловните е плътни накрайници/висулки, която по численост надхвърля тази на бронзовите и надминава стотина екземпляра. От тях публикувани и известни досега са 30 броя. Тук представям нови 9 паметника. Сред декорацията на плътните накрайци преобладават геометричните мотиви в елементарни композиции от успоредни и начупени линии, кръгове и точки, по-рядко християнски символи и стилизирани съчетания от растителни мотиви. Основно тяхното разпространение се отнася в средата и предимно във втората половина на IX – началото на X в., което не изключва едновременното им съществуване в по-късния период.

47. Дончева, С. Средновековният български колан – войнско отличие и / или мода. – В: Симеонова България в историята на Европейския Югоизток: 1100 години от битката при Ахелой, Т. 2. Университетско издателство "Великотърновски университет Св. Св. Кирил и Методий". 2018, 242-266.

Коланните набори се отнасят към групата предмети с постоянно висок статус. Основен показател за престижността на пояса са материала, от който са изготвени неговите съставни елементи и техният брой. Допълнителен признак се явява орнаментиката. По времето преди покръстването в България, коланът носи своите сакрални функции и има определящо значение в йерархията на тогавашното общество. След покръстването и налагането на християнската вяра коланът започва да губи голяма част от своя сакрален и знаков характер. От войнско отличие и знак за принадлежност към дадено съсловие, коланът постепенно започва да се профанизира и разпространява сред широките слоеве на населението, което се потвърждава от масовото производство на детайли за коланни гарнитури.

48. Дончева, С., Н. Николов. Прорезни ажурни коланни краища с изображения на грифони. – В: История и култура на България и българите (IX–XIX в.). Исторически изследвания и археологически приноси в памет на проф. д-р Валентин Плетнъов. – Acta Musei Varanensis, XIII-1, Варна, 2019, 135-152.

По време на подготовката на настоящата работа, решихме да съсредоточим своето внимание към същинската група прорезни коланни краища, даващи наименованието на стила „грифони-ластари“, а именно накрайниците с изображения на грифони. Представяме шест нови паметника, колкото са известните досега през последните десетилетия. Произходът им е територията на Североизточна България. Новите коланни краища са отлети от медна сплав (бронз). Някои имат следи от допълнителна обработка с резец, други са гладки и полирани. Датировката на коланните краища се отнася към втората половина на VIII- началото на IX в. и се потвърждава от многобройните аварски паметници.

49. Дончева, С. Изделия на металопластиката от проучванията на Акве калиде. Aquae Calidae. Акве калиде - любимите бани на императори, царе и султани. 2018, 79-88.

Настоящата работа представя част от металните находки, намерени при археологическите разкопки на обект „Акке калиде, Бургаски минерални бани“ през последните няколко години под ръководството на Димчо Момчилов и Цоня Дражева. Металните находки са важен дял от цялостната картина на проучванията на обекта и не могат да останат извън нея. В този първи етап от тяхното обнародване са включени предметите, свързани с християнския култ. Сред тях попадат иконка, медальон и шест кръста.

50. Дончева, С., Н. Николов „Към ранносредновековната символика в ювелирната практика“. – В: България и българите: бит, душевност, национална идентичност. Шумен, 2020, 139-149.

Настоящата работа е посветена на пръстен с изображение на хералдична лилия, произхождащ от Североизточна България. Запазена е само плочката, без халката към нея. Пръстенът е изработен от сребърна сплав. В централният кръг е гравирана лилия с кръстни знаци. В полето на външния кръг е изписан в позитив от ляво надясно надпис. Започва с връзан кръст с разширени в краищата рамена, след което е името на собственика: “ + ПРСННЪ ‘ПРЪТ“ или пръстенът на Прено. Иконографията на изображението, гравировката на надписа и известните аналогии определят пръстена в края на XIII- XIV в. и традициите на византийското изкуство.

51. Атанасов, Г., Дончева, С. Свинцовые медальоны с изображениями крестов эпохи Первого Болгарского царства (IX–XI вв.). – В: *Stratum-plus. No 6. Sankt-peterburg-Cisinev, 2011, 93-113.*

Настоящото проучване и класифициране на оловните медалиони се основава на няколко показателя, като водещи са видът, формата и украсата. Това разделение не е условно, а е свързано с хронологията и с местата на разпространение на този вид паметници. Една част от паметниците, включени в настоящото проучване са намерени при археологически разкопки в страната и на територията на Северна Добруджа (Румъния), а друга произхожда от ранносредновековни селища и крепости в Южна Добруджа и Североизточна България. Действително, както през късната античност, така и през средновековието в Югоизточна Европа, респективно в българските земи оловните амулети се леят с различни форми и разнообразни изображения. Тук вниманието ни ще бъде съсредоточено върху кръглите оловни медалиони с изображение на кръстния знак в различните му начертания, смятан от християните за най-силен апотропей. При съпоставка на находките /близо 500 екземпляра/ разграничихме два основни типа кръгли оловни медалиони – Ажурни /тип А/ и Плътни /тип В/ с най-разнообразни подтипове и варианти.

52. Дончева, С. Типы и назначение литейных сосудов в средневековой Болгарии. – In: *Stratum-plus. No 6. Культурные слои веры. Sankt Peterburg-Cisinev, 2013, 243-254.*

В настоящата работа са разгледани различните видове леярски съдове от ранното и късното българско средновековие, като целта е не само тяхното представяне, но и опита за възстановка на процесите в тях. Обикновено съдовете достигат до нас във фрагментарно състояние и намирането на цели екземпляри е рядко явление. Това се дължи предимно на тяхната структура и високата температура, които превръщат съдовете в крехки и чупливи изделия. Въпреки това, има достатъчно цели такива, които се явяват добра основа за изследване на техните функционални и технически характеристики.

53. Дончева, С. Производство художественного металла в Средневековой Болгарии в X веке. (ювелирные центры, традиции и влияния). – В: *Ювелирное искусство и материальная культура. Сборник статей. Государственный Эрмитаж. Санкт-Петербург, 2015, 121-127.*

След разкриването на трите ювелирни центъра за производството на художествен метал в околностите на Втората българска столица Преслав от X век – при с. Новосел, Шуменско, с. Златар, Преславско и с. Надарево, Търговишко, тематиката на средновековната българска археология се обогати с ново направление. Проучването на тези при Новосел и Златар допринесоха за изясняването на редица спорни въпроси относно мястото и ролята на голямото множество метални изделия, постъпили от археологическите проучвания и дарения през последните две десетилетия. Досега от двата центъра са постъпили над 2000 находки, преобладаващи сред които са металните изделия: коланни гарнитури - апликации, коланни краища, токи; култови предмети - кръстове, медалиони; накити - обеци, пръстени; единични и двойни подпечатващи устройства.

54. Дончева, С. Ювелирные производственные комплексы X века вблизи Преслава. Технологии производства. – Stratum Plus. No 5, “Сума технологий” по наставлениям Пресвитера Теофила“, Отв. ред. Р. Рабинович, 2017, 189-204.

За обхвата на тази дейност говорят не само териториалния обхват на ювелирните комплекси, но и намерените в хода на проучванията движими паметници. Богатата колекция от метални предмети представя цялото разнообразие от характерните за периода изделия. Тя дава представа за по-важните тенденции в развитието на изкуството на художествения метал по това време. Времето на функциониране на трите производствени центъра се определя в първата половина и средата на X в.

55. Дончева, С. Новые находки древнерусских энколпионов на территории Болгарии. – В: Сб. В камне и в бронзе. Сборник статей в чест Анны Песковой. Ред. А. Мусин, О. Щеглова. СПб, 2017, 151-154.

Предмет на настоящата работа е един нов паметник от групата на древноруските энколпиони, намерени на територията на България и по-точно в околностите на Шуменска крепост. От него до нас е достигнала само едната половина с Разпятие Христово и медалиони с три бюста на светци. Преди да разгледаме обаче, неговата иконография, трябва да отбележим, че настоящият предмет е бракувано изделие, т.е. некачествена отливка, която не е била в употреба. Това обстоятелство поставя един много важен въпрос – за мястото на неговото производство. Освен донесени от руските заселници или от местни поклонници, посетили руските земи, този вид кръстове-енколпиони са били изготвяни по технологията на оригиналните произведения и в работилниците на големите градски центрове в средновековна България.

56. Дончева, С. Украшения с изображением сирены из центра художественного металла вблизи с. Златар Преславского района (производство и способ применения). – В: Археологические вести, 25, 2019, 158-168.

Два уникални предмета, намерени сред инструментариума на една от работилниците в Златар доказват широкомащабната дейност упражнявана на това място. Единият от тях е матрица, а другият е отпечатък от такава. Находите са потвърждение за наличието на серийното производство на подобни накити, сходни с тези върху работната повърхност на матрицата. Матрицата е бронзова отливка с изображение на сирена. Предназначението на матрицата е да изработва кръгли апликации от тънки медни листи, върху които впоследствие се нанасяла позлата. Всичко това се потвърждава от апликацията-отпечатък, представена тук.

57. Дончева, С., И. Пенев. Использование РІХЕ-методов в исследовании ювелирных мастерских столицы Преслав. (металные покрытия бронзовых изделия). - В: Ювелирное искусство и материальная культура. Вып. 5. СПб: Изд-во Гос. Эрмитажа. 2019, 114-121.

Използвани са РІХЕ методи за количествен анализ за определяне на основните и следовите елементи на артефактите и тяхната повърхност. Експериментът е реализиран в Института за ядрени изследвания, Дебрецен. Протоните с енергия 2,5 Mev от ускорителя на Van de Graaff бяха използвани за инициране на рентгенова емисия. Анализирани са рентгеновите спектри на елементи от С до Би. Измервани са различни спектри от основния метал и от метал от повърхността на пробите. Това дава информация за използвания по това време метод за позлатяване и вероятно за произхода на използваните метали.

58. Дончева, С. О форме и декоре ременных бляшек в раннесредневековой Болгарии. – В: *Stratum plus*. «На одно крыло — серебряная, На другое — золотая...» Сборник статей памяти Светланы Рябцевой. Отв. ред. Р. Рабинович, Н. Тельнов, Кишинев, 2020, 55-68.

Производството на художествен метал в раннесредновековна България стана известно след разкриването на трите центъра за металопластика в околностите на столицата Преслав от началото и средата на X в. Наред с технологията и ювелирната практика, произхода на суровините и химическия състав на метала, от съществено значение за цялостното осмисляне на изключително многобройният материал, който е намерен досега, се явяват въпросите, свързани с формата, пропорциите, елементите на орнамента и начинът на изпълнение на отделните декоративни детайли. Съчетанието на всички тези компоненти води до създаването на една изключително богата палитра от най-разнообразни коланни украси, които отразяват едновременно модните тенденции на епохата, индивидуалният подход на майстора и традициите в изкуството на художествения метал.

59. Дончева, С. Производство византийских фоллисов в центрах художественного металла в окрестностях Преслава в X веке – В: *Stratum plus*, 5. *Властелины дорог*. Отв. ред. Р. Рабинович, Ю. Стамати. 2020, 411-424.

В настоящата работа са включени 36 монетни находки, от които 17 произхождат от производствения център при Новосел, и 17 – от центъра при Златар. Монетите включват фолиси на Leo VI (866-912), Romanos I Lekapenos (920-944), Constantine VII alone (920-931), Constantine VII and Zoe (914-919), Constantine VII and Romanos II (950-959). Повечето от монетите са бронзови отливки-имитации на византийски фолиси, сред които има фрагмент от милиаренсия на Константин VII и Зоя (914-919), сечена в Константинопол. Резултатите от продължителните археологически проучвания доказват, че намерените бронзови монети са отлети на място по утвърдената за останалите изделия технология. Потвърждение за това са както иконографията, така и нарушената форма на част от тях.

60. Doncheva, S., G. Tsekova, I. Penev, E. Nikolova, E. Furu, Z. Szikszai, I. Uzonyi. *Elemental composition of metal artifacts from the Early Medieval center for artistic metal finds near the village of Novosel, Shumen region, Bulgaria*. – In: *Archaeologia Bulgarica*, XVI, 1, 2012, 67-82.

От изключителна важност е използването на няколко различни метода за анализ на металите и техните сплави, което дава възможност да се направят по-пълни сравнителни изследвания и наблюдения относно техния състав и съотношение. Тези резултати ще ни дадат отправна точка за проучването на пътищата, по които е постъпвала суровината в производствения център, а оттам и за съществуването на определени търговски отношения сред общността от хора, занимаваща се с тази дейност. Съставът на метала до голяма степен определя и технологията на изготвяне на изделията. При изучаването на строежа и структурното състояние на металите и сплавите се използват различни методи на изследване, с които може да се получи изображение на металната структура.

61. Doncheva, S., G. Tsekova, I. Penev, E. Nikolova, E. Furu, Z. Szikszai, I. Uzonyi. *Elemental Composition of Metal Artefacts from the 10th c. Metal Art Centre Near the Village of Zlatar, Preslav region, NE Bulgaria Bulgaria*. – In: *Archaeologia Bulgarica*, 1, 2013, 71-85.

Основният метод за анализ на находките от Златар е така нареченият метод PIXE (индуцирана от частици рентгенови лъчи), реализиран в рамките на големия проект CHARISMA, финансиран от Европейската общност (Синергия на културното наследство за модерни изследователски инфраструктури за мултидисциплинарен подход към

консервация / реставрация) като съвместен усилия на Института за ядрени изследвания и ядрена енергия - София и Регионалния исторически музей - Шумен. Всички измервания бяха извършени с протонния ускорител (циклотрон) на Института за ядрени изследвания АТОМКИ към Унгарската академия на науките, Дебрецен.

62. Doncheva, S., I. Bunzelov. Buckles with Images of Animals and Mythological Creatures from Medieval Bulgaria. – In: Pontica, Vol. 47, 2014, 325-342.

Токите, представени в настоящата работа, принадлежат към групата на бронзовите токи с изображения на животни и митологични същества и представят почти всички типове - с изображения на лъвове, грифони, крилати коне, бойни животни („терзание“) и един рядък тип - птици до евхаристиен съд. Създадени в областта на византийската култура и повлияни от новия стил, който се налага във византийското изкуство до края на X век, токите с митологични образи са дело на различни работилници. Катарамите имат широк хронологичен обхват - от края на VIII до края на XII-XIII век. Токите, произведени в България, се определят в края на X - началото на XI век. Комбинацията от практическата роля на чисто утилитарни функции на апотропейното и защитното оборудване са в основата на тяхната широка популярност.

63. Doncheva, S., N. Nikolov. Wax seals in the Early Middle Ages in Bulgaria – storage and use. – In: Arheologia Mileniului I P. Chr. III. Dunărea Inferioară între stepe și imperiu. Ploiești, 2014, 313-320.

Намирането на подобни предмети е много голяма рядкост, въпреки немалкото известни и публикувани подпечатващи устройства. Очевидно практиката да се носят подобни печати е била продиктувана от чисто утилитарни функции – подпечатването на лична кореспонденция или собственост, или осигуряването на неприкосновеността на притежаваното. Известно е, че съществуват не само бронзови печати, но и такива направени от сребро, които са с по-прецизно изпълнение. Свидетелство за конкретното положение на техните притежатели са надписите по печатите, макар че броят им не е толкова голям. Освен чисто утилитарното значение тези предмети са били възприемани и като носители на апотропейни функции, което се потвърждава от разнообразния изобразителен репертоар по техните подпечатващи повърхности.

64. Doncheva, S., N. Nikolov. Moulding Practice in Bulgaria at the Middle Ages. – In: Archeologia mileniului I p. Chr. II. Interferențe culturale la Dunărea de Jos. București, 2011, 299-309.

Предметите за производство на ювелирни изделия са едни от най-редките находки, но сред тях групата на калъпите и матриците винаги са смятани за уникални произведения на изкуството във всички времена. Известните до момента подобни предмети, открити на територията на България са част от малка група паметници, които дават представа за някои от етапите на това производство. Ето защо проучването и популяризирането на повече такива изделия е от особено значение за изясняването на установените традиции в средновековната торевтика, възприети и доразвити по българските земи. Повечето произведения се създавали на място и по определени модели, за което свидетелстват намерените матрици, шампи и калъпи.

65. Doncheva, S., I. Bunzelov. Crosses production in the 10th century in Medieval Bulgaria. – Pontica, XLVIII-XLIX, 2015-2016, 305-313.

Тази статия се фокусира върху производството на метални кръстове в средновековна България от 10 век. Неотдавнашното откритие на три производствени центъра в близост до Преслав преразглежда предишните идеи, според които тези изделия са продукти на

византийски металообработващи и са донесени там от поклонници от източните християнски центрове (Сирия, Палестина). През първата половина на X век те предоставят почти всички артефакти, характерни за периода в този регион: аксесоари за колан от метал (като декорации, катарамии и връхчета), пръстени, обеци, единични и двойни кръстове, висулки. Горните факти са сериозно доказателство за съществуването на много добре развит и организиран производствен процес.

66. Doncheva, S., I. Penev, G. Tsekova, E. Furu, Z. Szikszai, I. Uzonyi. *Elemental Composition of Artefacts Found at the Xth Century Decorative Metalwork Centre near Nadarevo, Region of Targovishte, Bulgaria.* – In: *Archaeologia Bulgarica*, XXI, 2017, 1, 75-88.

Производственият център за художествен метал при с. Надарево, Търговишко е един от трите известни досега в околностите на столицата Преслав. Дейността на всички тях е много точно определена в първата половина и средата на X в. Важен момент от цялостната картина на производствената дейност, това е суровината, от която са направени изделията и свързаните с нея компоненти. Ето защо, изследването на елементния състав на отделни образци от многобройната продукция в тях, ще допринесе за изясняването на някои важни въпроси, свързани с произхода на суровината, нейната допълнителна обработка чрез прибавянето на различни по вид и състав вещества, както и някои моменти, свързани с технологията на производство.

67. Doncheva, S., I. Bunzelov. *Signet rings with mythical creatures from Medieval Bulgaria.* – In: *Pontica*, L, 2017, 351-363.

Обект на настоящото съобщение са няколко пръстени-печати с митологични изображения, намерени на територията на Средновековна България. Върху тях са гравирани рядко срещащи се митологични същества, като химера, грифон и дракон. Всички пръстени са изработени от сребърна сплав. Повечето се отнасят към периода на късното средновековие (XII-XIV в.). Те са рядко срещащи се паметници сред групата на известните пръстени-печати, върху които са нанесени надписи с пожелателен характер. Има и такива с животински изображения на лъв, орел, гълъб, които са предпочитан мотив от поръчителите на тези изделия, главно заради апотропейното значение, което носят.

68. Doncheva, S. *A bronze amulet from the territory of Northeastern Bulgaria.* – In: *Studia Romana et Mediævalia Europænsia. Miscellanea in honorem annos LXXXV peragentis Professoris emeriti Dan Gh. Teodor oblata / ediderunt: Dan Aparaschivei, George Bilavschi - Bucureşti., Editura Academiei Române; Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I” Bucureşti – Brăila, 2018, 97-106.*

Към колекцията от култови паметници на Средновековния отдел на Шуменския музей принадлежи ажурен амулет с човешка фигура в листовидна рамка с остър връх и ухо за окачване. Фигурата е силно стилизирана и са предадени само най-общите очертания. Амулетът е изготвен чрез отливане в двустранен калъп, като при самият процес е настъпило нарушаване на формата в горната част. Мястото на амулета трябва да потърсим сред паметниците от по-ранно време. Мъжки схематизирани фигури, включени в рамка, най-често кръгла, се оказват обичайни за периода VI-VII в. Именно по това време се появяват подобни изображения на антропоморфни божества.

69. Doncheva, S., I. Bunzelov. *Lead Models of Strap Ends Appliques at the 10th century from Metalwork Centers near Preslav.* – In: *Pontica*, Pontica, LI, 2018, 389-403.

Мястото на оловните модели в процеса на производство на художествен метал в ранносредновековна България се открие след проучването на първите известни комплекси за металопластика в околностите на столичен Преслав – тези при Новосел, Златар и

Надарево. Моделите, а в някои случаи и готовите изделия са тези, по които са отливани металните предмети от бронз и благородни метали. Сред тях оловните модели имат няколко предимства – изработват се лесно от метал с ниска температура на топене, подлежат на допълнително оформяне и лесно се отделят от формовъчната пръст. В настоящата работа представяме избрани оловни модели от проучванията на трите споменати центъра за металопластика. От всеки обект сме избрали по 12 оловни модела, които представят най-популярните форми и орнаментация по тях.

70. Doncheva, S. Slotted Openwork Strap Ends with "S" - Shape Double Palmettes from Northeastern Bulgaria. – *Archaeologia Bulgarica*, XXIII, 2, 2019, 79-92.

Предмет на настоящата работа е колекция от няколко групи ажурни прорезни накрайници с растителна орнаментика от България. Украсата се състои най-общо от палмети, сърцевидни медалиони, симетрични волути, както и от S-овидни повлечи от двулистни срещуположни полупалмети. Накрайниците са отлети от медна сплав и принадлежат на аварския стил „грифони-ластари“. Датировката се отнася към VIII- началото на IX в. и се потвърждава от паметници, намерени в сигурна археологическа среда.

В. Други

71. Конаклиев, А., С. Дончева. Колективна находка от сребърни грошове (XIV в.) от Преслав. – В: *Нумизматика, сфрагистика и епиграфика*, Т. 8, 2012, 123-133.

При редовните археологически проучвания на обект Патриаршия в Дворцовият център в Преслав за периода 2008-2010 г. се попадна на монетна находка, състояща се от 57 сребърни грошове. Съдържанието на находката от сребърни грошове, намерена при редовните археологически проучвания на Дворцовия център в Преслав предполага някои заключения. На първо място наличието на венециански грошове в колективната находка потвърждава доказаната роля на последните в монетното обръщение на Балканите в края на XIII – първата половина на XIV в., когато те не само участват в търговския обмен, но и налагат съществени промени в монетните системи при местата на тяхното разпространение.

72. Дончева, С., Н. Николов. Бронзов амулет с надписи от околностите на Плиска. – В: *Преславска книжовна школа*, Т. 20, 2020, 94-101.

Стремежът да се защитиш от опасност или да се избавиш от заболяване с помощта на различни магически средства е свойствено на вярванията през всички исторически епохи. Особен интерес предизвиква заклинателната формула „истера“. Нанесена върху множество паметници, формулата отразява представата за безграничната метаморфоза на нечистата сила и обезвреждането на злото в различните му прояви. Към тази група паметници се отнася и настоящият паметник. Върху едната страна е нанесено схематичното изображение на Горгона с 12 змии. Върху другата страна е нанесен схематичен образ на Богородица Оранта. Под фигурата е изписан триредов надпис, който е обърнат и започва от долната част на амулета, за да завърши образа на Божията майка.

73. Дончева, С. Анонимна сфрагидия на български владетел от Преслав. – В: *Нумизматика, сфрагистика и епиграфика*, 2015, 11, 149-154.

При редовни археологически разкопки на обект „Административна сграда - юг“ във Велики Преслав през 2014 г. е намерен добре запазен предмет. Това не е оловен печат, поради липсата на канал за огъване в средата. Досега такъв предмет или печат не е известен. Очевидно този отпечатък е направен с друг булотирион. Изображенията на двете повърхности могат да бъдат свързани с групата анонимни български печати и особено с тези с по-малки размери. Този предмет се определя като тесера или сфрагидия. Практиката

за изработване на такива предмети е добре позната във византийското общество и както изглежда и в средновековна България.

74. Дончева, С., Н. Николов. Печат на епископа на Кефаления от IX век от околностите на Дръстър. – В: Писменост, книжовници, книги. Шумен, 2018, 188-202.

Вниманието в настоящата работа е фокусирано върху един уникален паметник, който няма известен аналог засега. Става дума за бронзов личен печат, открит в околностите на Дръстър и по-точно между градовете Дулово и Главиница, Силистренска област. Печатът е в изключително добро качество и степен на запазеност. Принадлежи към типа на бронзовите единични печати с конична форма и плътно тяло, с ухо за окачване и подпечатваща основа. Напълно идентичен по форма печат с надпис „Господи, помагай на Петронас“ се намира в колекцията на Dumbarton Oaks, Вашингтон. Изработката на двата печата показват умелата ръка и високия професионализъм на византийското столично изкуство и е възможно да са дело на една и съща работилница.

75. Дончева, С., Николов, Н. "Нови свидетелства за българо-византийските търговски отношения в края на VIII – началото на IX век". - Епохи, XXV, 1, 2017, 175-178.

Вниманието в настоящата работа е съсредоточено именно върху два такива печата, единият от които е регистриран досега с един екземпляр, а другият няма аналог сред известните паметници. Става въпрос за два ранни моливдовула на комеркиариите в Тесалоника и Дебелт, хронологически отнасящи се към периода VIII–IX в. Те принадлежат към втория тип печати на комеркиарии, върху лицето на които стои образа на императора (императорите) с владетелски инсигнии, с изписан индиктион под него, а върху другата страна - безличният надпис: Τῶν βασιλικῶν κομμερκίων, заедно с името на един от трите града - Константинопол, Месемврия и Тесалоника и една тема - Тракия. Тези печати се датират от 730 г. до първата четвърт на IX в., като най-късният е този на императорската комеркиария Дебелт от 832-833 г.

76. Дончева, С., Н. Николов. Печати с рядка иконография от територията на България. – In *honor*et, 6. Юбилеен сборник в чест на 70-годишнината на проф. д.и.н. Иван Йорданов. Шумен, 2019, 247-253.

На вниманието на изследователските интереси представяме два печата с по-малко известни изображения на светци, намерени на територията на България. Известни са само единични екземпляри, представени главно в големите световни колекции. Първият е византийски печат с рядкото изображение на пророк Самуил. Вторият е с изображение на Свети Стефан. Подобни печати все още не се намират в България. Не можахме да намерим такива и в колекцията Dumbarton Oaks. Известни са няколко личности с фамилията Варис от XI век - Леон, Константин, Йоан (?) И Михаил. Досега човек на име Василий Варис не е известен, но по всяка вероятност принадлежи към едно и също семейство.

77. Дончева, С. Оловна мярка от късното средновековие. – ИАИ, Т. 46. Сборник в памет на проф. Йорданка Юркова, София, 2020, 253-258.

Настоящата работа е посветена на много интересен обект, който е намерен в околностите на Шумен. Това е оловна тежест (мярка) с кръгла форма и горно окачване. От едната страна на мярката е написано съкращението на Δ Ι ΓϞ. Съкращението представлява заглавието и името - Δ (ЕСПОТ) ΙΓϞ (αννου), което се среща върху монети на добруджански владетели. Това се поддържа от типа букви. Не по-малко интересна е и другата страна на същия предмет. Патриаршеският кръст, разположен в средата, не е изобразен изправен и перпендикулярен на вертикалната ос, преминаваща през окото на гравитацията. По един от вариантите на тези монети е известно, че има кръст със заглавието † Δ (ЕСПОТ).

78. Doncheva, S., B. Totev. A New “Hungarian” Type of Saber from the Outer City of Pliska. – In: Avars, Bulgars and Magyars on the Middle and Lower Danube. Ed. By Lyudmila Doncheva-Petkova-Csilla Balogh-Attila Turk. София – Piliscsaba, Vol. 1, 2014, 133-136.

Запазени са почти всички основни части: накрайникът на ръкохватката, предпазителят, клинът. Клинът е тънък, леко извит и има дължина 80 см. Ръкохватката с дължина 20 см е наклонена към режещата част и завършва с крушовиден накрайник, на който има халка за прикрепване към портупея. Дължината на върха е 23 см, а ширината на клина – 2,2 см. Всички посочени елементи определят типа на сабята, известен в литературата като “унгарски”, който хронологически се отнася в края на IX и първата половина на X в и е засвидетелстван от многобройните примери от Унгария, Южна Русия, Украйна. Сабите се определят в X–XI в.

79. Doncheva, S., N. Nikolov. A 9th Century Seal of the Bishop of Cephallenia Found near Durostorum. – In: Archaeologia Bulgarica, 2, 2017, 65-86.

Вниманието в настоящата работа е фокусирано върху един уникален паметник открит в околностите на Дръстър, между градовете Дулово и Главиница, Силистренска област. Композицията се акцентира от един перфектно изписан инвокативен надпис във външния пояс, около централния образ на Богородица, по посока на часовниковата стрелка, който започва от единия край на нимба вляво и завършва в другия край вдясно. Надписът има следния вид: „ΘĖΚΡ'ΠΕΤΡ'ΕΠΙΣΚ'ΚΕΦ“, „Θε(οτό)κ(ε) β(οήθει) (τὸ σὼ δούλω) Πέτρ(ω) Ἐπισκ(όπω) Κεφ(αληνία)“, в превод „Богородице, помагай на своя раб Петър, епископа на Главиница“. Изображението е характерно за византийската сфрагистика от втората половина на IX в. и се появява най-рано върху печатите на патриарх Фотий (858-867, 877-886). Затова и те се приемат за негов прототип.

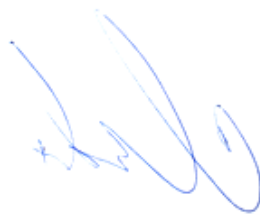
80. Doncheva, S., B. Totev. Two new swords “Bulgarian” type of Shumen. - В: Военни експедиции, въоръжение и снаряжение (Античност и Средновековие). Варна, 2018, 129-132.

Наскоро Регионалният исторически музей в Шумен откупи две саби, произхождащи от Шуменско. И двете принадлежат към така наречените саби от „български“ тип. Първата сабя е намерена сгъната на три места. Втората сабя попада в същия типологичен ред. Запазено е острието и дръжката, които са в една ос. Острието е право, с извиване в горната част. Тези особености отнасят двете нови саби в IX-X век.

1.06.2021 г.

гр. Шумен

Подпис:

/Стеला Дончева/

